

Een nieuw begin

In die tijd kwam Johannes de Doper en predikte in de woestijn van het Joodse land en sprak: 'Bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen!'

Mattheus 3: 1

Levend geloof begint altijd met ommekeer (boete). Pas als een mens heeft begrepen dat hij met zijn eigenwillige bestaan op een verkeerde weg is, pas wanneer hij zich heeft omgedraaid en de omgekeerde richting is ingeslagen, namelijk de richting naar God toe – pas dán kan hij tot levend geloof komen.

Daarom spreekt Johannes de Doper allereerst over bekering. Daarom komt het eerste woord dat Jezus spreekt, daarmee overeen: Bekeert u! Daarom ging de eerste van de 95 stellingen van Maarten Luther over de boete.

Het hart van de mens is als een schip op zee, dat onophoudelijk buiten de kompaslijn valt en dat de stuurman steeds opnieuw in de juiste koers moet zien te brengen. Dat wij ons elke dag opnieuw wenden tot de Here God, doet er wezenlijk toe. Het is goed dat dagelijks de oproep gehoord wordt: wend u om!

Heer, onze God, laten wij in het nieuwe jaar een nieuw begin maken!
Laten we de blik vast op U richten en alles wat in ons leven nog niet in orde is, offeren aan U!

*Bij U is niets dan genaad' en gunst,
om zonden te vergeven.
Ons doen is altijd tevergeefs
zelfs in het beste leven.
Niemand die voor U roemen kan –
wie zou dan U niet vrezen
en dankbaar, uit genáde leven?*

Maarten Luther

Otto Dibelius (1880 – 1967)

Inhoud

Meditatie 1

Otto Dibelius (1880 – 1967)

Amerika in crisis – hoe is het mogelijk dat veel christenen Trump steunen? 2

Dr. H. Klink, Hoornaar

Worstelend geloof bij Luther, Calvijn, Rembrandt 5

Ds. J. Riemersma, Sliedrecht

Eerbied: de betekenis van een traditionele deugd 7

Dr. O.W. Dubois

Nieuwjaarsgroet

De redactie wenst de lezers van *Ecclesia* een goed en gezegend 2021. Ooit zei Kohlbrugge: 'Het is God alleen bekend wat ons in dit jaar te wachten staat. Houden wij ons aan zijn onvergankelijke Woord.'

Amerika in crisis – hoe is het mogelijk dat veel christenen Trump steunen?

6 januari 13.00 uur in Amerika

De beelden van 6 januari jl. op CNN zal ik niet gauw vergeten. Om 19.00 uur zette ik de televisie aan om de zitting van de Senaat en het Huis van Afgevaardigden in Amerika te kunnen volgen, waarin de verkiezing van Joe Biden als president zou worden bekrachtigd.

Kort voor de zitting had de huidige vice-president, Mike Pence – gelukkig! – een statement uit laten gaan, waarin hij aankondigde dat hij zich zou houden aan de geldende procedures. Deze verklaring kwam na hevige botsingen met de zittende president, die het Amerikaanse volk al maanden lang voorhoudt dat er sprake geweest zou zijn van verkiezingsfraude, ondanks het feit dat hij daarvoor geen enkel bewijs heeft kunnen leveren. De president schuwde het daarbij niet om degenen die hem tegenspraken, publiekelijk te schofferen en aan de schandpaal te nagelen. Een dieptepunt was het audiogesprek met minister Brad Raffensperger uit Georgia die hij anderhalf uur onder druk zette om hem een paar duizend stemmen aan te leveren, zodat hij alsnog als winnaar uit de bus zou komen. De goudeerlijke minister trotseerde de soms zoetgevooisde, soms barse woorden en dreigementen, hetgeen Trump terugbetaalde door hem en anderen kort daarop tijdens een verkiezingscampagne in Georgia te brandmerken als ‘crazy republicans’.

In de verklaring van Pence legde deze uit dat zijn geweten hem gebod zich te houden aan de constitutie. In de laatste zinnen citeerde hij John Quincy Adams: ‘Do your duty and trust God.’

Ik slaakte een zucht van opluchting. Pence hield zijn rug recht, gelukkig, wat leek op een staatsgreep was voorkomen! Nog even en het zou voor iedereen duidelijk zijn dat Trump had verloren, nu hij zelfs met zijn eigen vice-president gebrouilleerd was. Zo begon de vergadering.

Het Capitool – een slagveld

Wat echter vervolgens te zien viel, grensde aan het ongelooflijke. Horden mensen waren op weg naar het Capitool. Ze liepen de dranghekken en bewaking omver, verdrongen zich op de trappen en baanden zich een weg door de deuren en ramen om de vergadering te verstoren. Ze stroomden ‘het paleis van de democratie’ binnen, bezetten en schonden het, zorgden voor paniek en chaos, met vijf doden tot gevolg.

En dat voor het oog van de hele wereld. Gebeurt dit *hier en nu*, in Amerika, het land dat een voorbeeld wil zijn voor de hele wereld, waar het de staatsvorm en de democratie betreft, onder het toezien van een president, die niet ingrijpt?! Zoals gezegd: het grensde aan het ongelooflijke.

Of ook niet? Wie de beelden zag van wat zich kort daarvoor had afgespeeld, begreep wat er aan de hand was: een gekrenkte en woedende president, die aan zag komen dat, nu Pence hem verliet, zijn verlies dichtbij was, riep de mensen op om naar het Capitool te gaan ‘waar zijn verkiezing en Amerika aan de mensen ontstolen werd’ en ‘om niet zwak te zijn!’ Dát was de verklaring van wat zich in het Capitool afspeelde.

Hoe kan het dat christenen Trump steunen?

Na het hele gebeuren drong zich nog meer dan voorheen de vraag bij mij op hoe het kan zijn dat zo’n groot deel van Amerika in de ban is van deze man, die zich alles denkt te kunnen veroorloven: liegen en bedriegen, mensen in een hoek zetten, tweets uitzenden (onafgebroken) waarin hoon en haat de toon zetten. Hoe kon het zijn dat hij op zoveel miljoenen mensen vat heeft, waarvan een groot deel overtuigd christen is?

Het beeld van Plato

Vaak heb ik in de afgelopen jaren gedacht aan een gedeelte dat ik las bij Plato in zijn *Politeia*, dat deels van toepassing is op Trump. Plato vergelijkt een slag mensen met hommels die in een bijenkorf binnendringen. Hij denkt daarbij aan mensen die ooit arm waren en nu rijk geworden zijn en zich overgegeven hebben aan een overdadig leven. Als ze wat ouder worden, beginnen ze te begrijpen dat er behalve genotzucht ook normale behoeften zijn en herinneren ze zich iets van de moraal die ze ooit meekregen. Ze krijgen iets meer fatsoen in hun gedragingen, wat overigens niet berust op een echt principe, een echte overtuiging. Beurtelings leiden ze een ‘normaal’ leven en een leven van overdaad. Plato schrijft: ‘Herhaaldelijk werpen zulke mensen zich in de politiek. Zo iemand springt dan op tafel om te zeggen en te doen wat hem toevalig het eerst door het hoofd schiet. Gebeurt het soms dat hij er zin in krijgt krijgslui de loef af te steken, dan die kant uit! Wil hij zich met handelaars meten, dan weer die kant uit! Kortom, in heel zijn leven is geen

vaste lijn of wet te bekennen.' Zijn leven is als 'een staalkaart van wel honderd verschillende levenswijzen'.

Plato vervolgt: 'Er zijn drie soorten mensen: het slag van de hommels; mensen met hoge posities, die rijk en fatsoenlijk zijn; het volk. De hommel probeert het volk met revolutionaire veranderingen op zijn hand te krijgen, als het moet ten koste van anderen die hoge posities hebben. Als deze protest aantekenen, beschuldigt de hommel hen ervan tegen het volk te intrigeren en reactionair te zijn.' Dat maakt dat de rijken die regeren, overstag gaan: '... wanneer zij zien dat het volk hun rechten tracht te krenken – het volk doet dat niet uit vrije wil, maar omdat het door lasteraars misleid is – dan zullen ze er tenslotte toe komen, of ze het willen of niet, echte reactionairen te worden, niet uit eigen vrije wil, maar door de steken van die hommel, die ook dit kwaad verwekt.'

Dat zulke hommels zoveel macht krijgen, is omdat ze de honingraat (Plato bedoelt de volksvergadering) zijn binnengedrongen en daar het heft in handen kregen. De heftigsten onder hen spreken en handelen, de rest zit om het spreekgestoelte te gonzen en belet elke tegenspraak.' Plato schetst vervolgens hoe zij zelfs een burgeroorlog niet schuwen, mensen vals aanklagen en zelfs doden. Dit laatste zal Trump niet willen doen, al is het wel zo dat er maar liefst vijf mensen – waaronder een agent – om het leven kwamen en de president nergens zijn spijt betuigt over dit verlies, tot inkeer komt en zich tot de families richt, ook niet tot die van de agent.¹ Plato zegt over dergelijke 'hommels' dat alles erop aankomt 'hen te beletten in de korf binnen te dringen; en zijn ze daar toch binnengeraakt, dan dienen ze er zo vlug mogelijk weggesneden te worden, met waskoek en al'. (iets van een impeachment).

In dit weinig aantrekkelijk scenario laat Plato het gevaar en het wankel evenwicht van de democratie zien, precies zoals Joe Biden het zei: 'We waren altijd trots op onze democratie, nu zien we hoe wankel die is.'

Wat Plato beschrijft, komt in grote lijnen overeen met hoe Trump (en alle dictators in de wereld) opereren: ze maken verdacht, ze zeggen op te komen voor het volk, maar zijn uit op hun eigen positie, die ze koste wat het kost (letterlijk) willen vasthouden, zelfs ten koste van het eigen staatsbestel, dat ze als het moet naar hun hand zetten. Het ogenschijnlijk opkomen voor het volk vormt een deel van de verklaring van zijn populariteit.

De eigenlijke oorzaak

Maar er is meer, waarom christenen Trump steunen. Wellicht moet ik zeggen steunden, omdat na wat

vorige week gebeurde, veel leidinggevende christenen afstand nemen van wat er gebeurde en in sommige gevallen ook van de president. Dat zij Trump echter zo lang steunden, doet afbreuk aan het christelijke geloof. Het is schrijnend te zien dat Joe Biden en Nancy Pelosi zich vele malen waardiger gedragen dan sommige republikeinen die op ethisch gebied een veel christelijker standpunt innemen. Hoe is dit mogelijk?

Twee overwegingen lijken me op zijn plaats. In de eerste plaats is daar de rol van de sociale media. Via *social media* kan heel makkelijk en op grote schaal misinformatie worden verspreid en kunnen mensen en partijen worden gedemoniseerd. Trump, maar ook anderen uit radicaal rechtse kring hebben daar enorm gebruik van gemaakt. Duizenden en duizenden tweets liet Trump uitgaan, met haatzaaiende inhoud.

De belangrijkste oorzaak is wel dat rechts-Amerika bang is voor de invloed van de democraten. Op hun linkse agenda staan dingen die voor de conservatieve Amerikaan onbestaanbaar zijn: het recht op abortus, de genderpolitiek, die mensen ook wettelijk onder druk kan zetten (zoals die ene bakker die ooit een proces aangedaan werd omdat hij voor een homostel geen bruidstaart wilde bakken). Deze agenda zet bij grote delen van de bevolking kwaad bloed. Onlangs zag ik een interview met oud-president Obama waarin hij zich uitliet over de politiek van Trump. Obama zei veel waars. Het gesprek kwam ook op genderpolitiek. Met de grootste vanzelfsprekendheid sprak hij over het homohuwelijk: 'Mijn kinderen kunnen zich niet voorstellen dat je daar tegen kunt zijn.' Ook Obama heeft niet in de gaten dat bij veel christenen in Amerika, die gewend zijn aan het 'oude Amerika', zulke opmerkingen buitengewoon verkeerd vallen. Zij voelen zich niet meer gehoord, omdat zij op hun beurt zich niet kunnen voorstellen dat je wel abortus laat plegen en aan genderpolitiek doet. Daarbij kan het zomaar zijn dat de denkwijze hierover hen (en hun kinderen!) als het even tegenzit eenvoudigweg zal worden opgedrongen! Zij beseffen dat de christelijke cultuur, waarin zij hun wortels hebben, op het spel staat. Als Biden werkelijk helend wil zijn, zal hij met deze gevoelens rekening houden en de links-liberale agenda niet doordrijven. Er zijn echter democraten die dit wel willen en die het niet schuwen om schimpend en haatdragend tegen hen te keer te gaan, op een manier die die van Trump evenaart. Dat zet veel christenen in een alarmtoestand. Zij staan nog met een been in een christelijke cultuur en willen die niet opgeven!

Op deze angst speelt Trump in. Hij stookt het vuur extra op, bijvoorbeeld door de socialisten systematisch te brandmerken als communisten en door te doen alsof

alleen hij de redder is van het 'oude Amerika', een Amerika dat de democraten willen stelen.

Gevaar van radicalisering

In dit krachtenveld lopen de christenen het enorme gevaar te radicaliseren. Daarvan zijn er helaas in de geschiedenis van Israël en van de christelijke kerk voorbeelden genoeg. We hoeven maar te denken aan de zeloten in de tijd van Christus, die de bevolking ophitsten tegen de Romeinen, of aan de tijd van Luther (1525) toen de dopersen de boeren steunden en hen aanmoedigden een oorlog te beginnen tegen de adel – met een beroep op het Evangelie.

De Evangelieën laten zien hoezeer de Here Christus een ándere weg ging dan de zeloten. En van Luther is bekend dat hij de boeren inhoudelijk volstrekt gelijk gaf, maar zich niet minder volstrekt distantieerde van hun gedragingen en zich vierkant stelde tegenover de doperse radicalen en de vorsten opriep om de opstand de kop in te drukken en de orde te herstellen. Het Evangelie mócht niet misbruikt worden.

Het is inderdaad te hopen dat de christenen in Amerika te elfder ure in gaan zien hoe zij door Trump op het verkeerde been gezet zijn. Een christen vecht niet, een christen veroorzaakt geen oproer, een christen getuigt. Een christen belijdt en aanvaardt het dat hij voor zijn belijden een (soms dure) prijs betaalt, maar liever betaalt hij die dan dat hij vervalt in opstand en anarchie, precies zoals Calvijn en ook Luther het geleerd hebben. Pas als er sprake is van systematische onderdrukking, van grof onrecht en van geweld, waarbij de overheid tegen alle wetten ingaat en elke vorm van recht en rede schendt, kan er een moment komen dat diegenen die ertoe geroepen zijn om het voor het volk op te nemen hun invloed aanwenden om de overheid tot de orde te roepen, soms zelfs met geweld. Dat was in Nederland het geval toen Willem van Oranje in opstand kwam en de Staten Philips II als koning afzwoeren. Zij deden dat vanuit een heel andere geest dan die Trump wakker maakt en met heel andere motieven.

Leren van ánderen

Graag zou ik dit de Amerikaanse christenen voorhouden. Dan bedoel ik niet de raddraaiers die zich door Trump laten opstoken en de naam van christen in diskrediet brengen, maar degenen die in Amerika in verlegenheid gebracht worden door de tijdgeest waarvoor zij terugschrikken.

Graag zou ik hen wijzen op het prachtige boekje van Groen van Prinsterer: *La Prusse et les Pays Bas, á mes amis de Berlin* (1867). Daarin reageert Groen op wat er in het midden van de 19^e eeuw gebeurde in

Pruisen, waar Bismarck de spilfiguur was geworden van de christelijk-conservatieve partij, waarin tot voor kort illustere figuren als Von Haller en Stahl detoon aangaven. Bismarck zette de partij naar zijn hand. Hij werd de bepalende factor in de politiek van Pruisen. Hij ontketende een oorlog met Sleeswijk Holstein dat hij innam, met Oostenrijk, waardoor het keizerschap aan de koning werd toebedeeld; hij dwong Frankrijk op de knieën. Door zijn 'succes' kreeg hij de handen van het volk op elkaar. Veel protestanten zagen in hem de reddende figuur, die Europa verlostte van het revolutionaire, onchristelijke Frankrijk.

Dat gold niet voor Ernst Ludwig von Gerlach, die als enige al in 1848 waarschuwde voor de geest die Bismarck in de partij en in Pruisen bracht. Het gold evenmin voor Groen van Prinsterer die met Von Gerlach correspondeerde. Groen hield zijn Duitse vrienden voor: 'Jullie zeggen de geest van de revolutie te bestrijden? – deze is overgeslagen naar jullie zélf. Jullie gaan voorbij aan het recht en denken uit ideologische overwegingen te kunnen breken met elke vorm van (staats)recht en met wat redelijk is!'

In deze geest schreef Groen, die zich als geen ander rekenschap gaf van het ongeloof dat zich in Nederland en Europa breed maakte, die vlijmscherp maar hoogstaand en onafgebroken getuigde van het geloof. Hij deed dat zonder in retoriek te vervallen of onnodig te krenken. Van hem kan men (ook in Amerika) leren hoe men staatsman kan zijn, als de christelijke cultuur onder druk komt te staan. Groen kon het aanvaarden als de dingen anders gingen dan hij wilde. Hij stelde zich daarop in zonder zijn principes op te geven en veranderde zijn strategie, ook al bleef hij hetzelfde zeggen, zoals nadat hij in 1857 noodgedwongen de onderwijswet van Van Bruggen had moeten aanvaarden.

Maar waarom zou ik verwijzen naar Groen? Mensen als hij heeft ook Amerika gekend, mensen die omdat zij het belang van de staat op het oog hadden, breed dachten. Ook bij tegenslagen koesterden zij wat er nog wél was. Zij schuwden het om door revolutionaire daden wat er nog van een rechtstaat over was, op het spel te zetten! Het waren mensen die verlies konden aanvaarden en tegelijk op een grootse manier getuigen bleven. Zo legden ze op een indrukwekkende manier staatsmanschap aan de dag. Ik denk aan John Adams en zijn zoon John Quincy Adams, aan Abraham Lincoln en velen meer. Nooit zouden zij te werk gegaan zijn als Trump.

Advies aan de christenen in Amerika

Het meest welgemeende advies aan christenen in

Amerika moet dan ook luiden: kom tot bezinning, schud Trump en degenen die hem daadwerkelijk steunen van u af. Ga naar uw wortels en leer van uw voorgangers wat het betekent om niet paniekerig te zijn en om getuige te zijn in de ware zin van het woord. Leer van Burke, Adams, Groen van Prinsterer, Russel Kirk en velen meer. Daarop rust zegen. Die blijft uit als u geloof hecht aan wat vooringenomen media en complottheorieën u voorhouden; zij blijft uit als als u revolutionair élan ontwikkelt. Alleen als u zó getuige bent en uw invloed aanwendt, zoekt u het beste voor

uw land, voor de kerk en voor de zaak waarvoor u staat. Ga vooral in het spoor van Christus, die toen Hij uitgescholden werd niet terugschold, maar des te indringender de waarheid bleef spreken. Juist zo behaalde Hij de overwinning. Zó zal het altijd weer gaan!

H. Klink, Hoornaar

Noot

1 Ik leg de laatste hand aan dit artikel op 11 januari.

Worstelend geloof bij Luther, Calvijn, Rembrandt

Als Jacob na een jarenlang verblijf in het buitenland teruggaat naar zijn eigen land, overkomt hem iets merkwaardigs (Gen. 32 : 22-32). Het is avond geworden, de laatste avond in een vreemd land. Morgen zal hij thuis zijn. Maar nu is het nog nacht. En hij is alleen bij de Jabbok, een grensrivier. En dan is er ineens iemand die hem de weg verspert. Een onbekende. Een man. Wie is die vreemde douanier die hem de voet dwars zet? Ezau? Een engel? Die vreemdeling blijkt echt een tegenstander te zijn. Jacob mag het beloofde land niet in. Het heeft het gezicht van een overval, een worsteling, een gevecht. En het is Góð die ons de weg verspert, zegt het verhaal. Het is God zelf die zijn land bewaakt, die geen indringer toelaat, die zijn land heilig wil houden, die ons laat zien, dat je daar niet zomaar binnen kunt komen.

Op Rembrandts schilderij zien wij iets van de felheid van die worsteling. Bij de engel is de strijd af te lezen aan het gewaad dat tijdens de worsteling omlaag schuift en ook aan zijn voet, die hij stevig tegen de

oever van de Jabbok afzet. Aan de verwrongen houding en het vermoeide gezicht van Jacob zijn de gevolgen af te lezen: zijn heup wordt ontwricht. Wat het schilderij heel bijzonder maakt is, dat de engel met de *linkerhand* krachtig op Jacobs heup drukt en met de *rechterhand* op bijna tedere wijze zijn schouder aanraakt. Het heeft zelfs iets weg van een omhelzing! Dat is het ambivalente in dit schilderij, dat de engel enerzijds de confrontatie aangaat en anderzijds Jacob met een serene, bijna liefdevolle blik aankijkt, terwijl Jacob zijn ogen gesloten houdt, alsof hij bidt.

Hoe kwam Rembrandt tot deze fijnzinnige interpretatie? Als wij het commentaar van Calvijn op Genesis lezen, komen we dicht bij het geheim. Voor Calvijn is deze worsteling een model, een paradigma voor het leven van alle gelovigen. *Zoals God Jacob met zijn linkerhand aanvalt, zo ondersteunt Hij hem met zijn rechterhand. En als God ons als gelovigen beproeft, dan vecht Hij tegen ons met zijn linker-, maar vóór ons met zijn rechterhand.* Waarbij de rechterhand staat voor de goddelijke genade waarmee Hij ons zegent (vgl. Jes. 41 :10).

En hiermee komen wij via Calvijn bij een van de hoofdadvers van de theologie van Luther. Luthers hele werk is doorgloeid van eigen Godsontmoeting in aanvechting en uitredding. Door de aanvechting heen leerde Luther de betrouwbaarheid van het Woord kennen. De aanvechting behoort tot het hart van Luthers theologie, omdat zij alles te maken heeft met het hart van het Evangelie zoals hij dat herontdekt heeft: de rechtvaardiging door het geloof. De gelovige verkeert in het spanningsveld van *Wet* en *Evangelie*. Theologie begint voor Luther met het weten wat wet en wat geweten is. Luther wordt niet moe telkens opnieuw te zeggen, dat God met twee woorden spreekt: *Wet* en *Evangelie*. Er zit dynamiek in. Het Woord van God wil mensen ergens vandaan halen en ergens naar toe

brengen en is per definitie een gebeuren. Anders gezegd: Het Woord maakt zélf de beweging van Wet naar Evangelie. Als de engel Jacob met zijn linkerhand de weg verspert, is dat de Wet met zijn: "Gij zult! Gij zult niet!" En als de engel met zijn rechterhand de zegen geeft, dan is dat niets minder dan evangelie. Bij Luther staan de begrippenparen Wet en Evangelie, het werk van Gods linkerhand en zijn rechterhand, Gods toorn en Gods liefde, zijn oordeel en zijn vrijspraak, zijn nee en zijn ja in een spanningsvolle polariteit.

Die tweehed is een onderdeel van de gang der godsopenbaring, van de heilsweg die God met de mens gaat en die uitmondt in de genade van het nieuwe verbond. Je zou hier kunnen spreken van Gods pedagogie met de mens.

Wat gebeurt er als je met Gods Wet geconfronteerd wordt? Dat je een beter mens wordt, moreel hoogstaand en sociaal actief? Misschien, maar vooral dat je groeit in zelfkennis en Godskennis, zoals Calvin in de ouverture van zijn Institutie zegt. Zelfkennis in de zin van besef van schuld en zonde. Voor de moderne mens, de gearriveerde christen is zondebesef iets ongehoords. Hij leeft goed. Hij wast immers zijn auto, kust zijn vrouw, geeft de kinderen hun zin, werkt hard en gaat wel eens naar de kerk, met Kerst zelfs elk jaar. Hoezo zonde? Maar volgens dr. W. Aalders gaat het juist om het geestelijk verstaan van de Wet. Niet moralistisch, niet burgerlijk, niet uiterlijk, maar persoonlijk, innerlijk, door het werk van de Heilige Geest in ons hart. Het betekent, dat de Wet innerlijk net zo verstaan wordt als bij de afkondiging op de berg Sinai. Zij staat voor de mens als Woord van God in majesteit en heiligheid. In de Wet hebben wij te maken met de levende, verterende werkelijkheid van Gods eisende gerechtigheid. En wie daarmee in aanraking komt, raakt in diepe nood. De Wet laat ons zien hoe wij er werkelijk voor God aan toe zijn. Nee, dat is niet het eigenlijke werk van God. Het échte werk (*opus proprium*) is redding, verlossing, heil. Maar eerst verricht Hij zijn vreemde werk (*opus alienum*), zoals Jesaja 28 zegt: 'Vreemd is zijn werk'. Niet dat God dat graag doet. 'Niet van harte verdrukt en bedroeft Hij de men-skinderen' (Klaagl. 3 : 33). Hij heeft er geen behagen in als Hij ons mooie, luxelevetje ruw moet verstoren. Maar dat vreemde werk is soms wél hard nodig. Want juist zo kan God ruimte scheppen voor zijn eigenlijke werk. Als Hij onze opgeblazenheid heeft lek geprikt, onze hoogmoed te pletter geslagen, dan kan Hij ook zijn heil aan ons kwijt. Dan gaan we daarnaar verlangen. Zo roept Jacob in zijn machteloosheid uit: 'Ik laat U niet gaan, tenzij Gij mij zegent!' Jacob waagt het een appél te doen op Gods hart, op het ja

dat achter het nee verborgen is, op de genade die schuil gaat achter Gods heiligheid. En dan mag Jacob zijn bedriegersnaam inleveren en een nieuwe naam ontvangen: Israël. Zo vindt er bij de grensrivier een overgang plaats, een *transitus*. Zó ging ook Luther in zijn beleving door de poort van het Paradijs, als hij de omslag van Wet naar Evangelie doormaakt, als hij zijn blik op de Gekruisigde slaat. In het Evangelie spreekt God zich ten volle uit; Hij legt zijn hart bloot en spreekt zijn diepste bedoelingen uit. Luthers taal krijgt een lyrische gloed als hij in zijn inleiding op het Nieuwe Testament schrijft: 'Evangelie is een Grieks woord en het betekent: goede boodschap, blijde tijding, heugelijk nieuws, waarvan men zingt, spreekt en vrolijk is, net als toen David de reus Goliath had overwonnen en er een blijde jubel en troostvolle tijding bij het Joodse volk was. In die zin is nu ook het Evangelie van God een blijde tijding en een jubel, die dank zij de apostelen de hele wereld overgaat, namelijk dat een ware David met zonde, dood en duivel gestreden en hen overwonnen heeft, waardoor allen, die in zonden gevangen, door de dood geplaagd en door de duivel overweldigd waren, nu zonder eigen verdienste verlost, rechtvaardig, levend en zalig gemaakt zijn en hun vrede geschonken is en zij bij God thuis gebracht zijn. Daarvan zingen zij, danken zij God, jubelen zij en zijn vrolijk tot in eeuwigheid.'

Er wordt wel eens vergeten dat Luthers drijfveer pastoraal van aard was. Zijn berouwvolle besef van zonde is geen teken dat God ons haat, maar juist het bewijs dat Hij vernieuwend in ons bezig is. Door Luthers inzicht blijf ik niet meer hangen in het besef tekort te schieten. Nee, het gevoel niet te deugen is al Gods donkere werk, een soort innerlijke schoonmaak als voorbereiding op de komst van zijn glorie en genade.

In zijn biddend worstelen met de engel ontdekt Jacob dat ook in dit donker God met hem bezig is. Dat wat diepe duisternis en wanhoop schijnt, toch datgene is wat ons inniger met God en Gods liefde verbindt. Op Rembrandts schilderij zie je dat in de beschermende vleugels die de engel over Jacob uitspreidt.

'En de zon ging over hem op' (Gen. 32 : 31). In dat stralend licht mag Jacob als Israël het Beloofde land binnengaan. Geen wonder, dat Luther de engel van Genesis 32 dan ook interpreteert als een prefiguratie van de Christus die eens komen zou.

Met Luther, Calvin én Rembrandt bevinden wij ons in de binnenkamer van de Reformatie. Dat deze benadering nog steeds mensen in hun geloof sterkt en staalt, blijkt uit het lied dat Jochen Klepper in 1942 te Berlijn

aan het papier toevertrouwde:

*God lijkt wel diep verborgen
in onze duisternis
maar schenkt ons toch een morgen
die vol van luister is.
Hij komt ons toch te stade
ook in het strengst gericht.
Zijn oordeel is genade,
Zijn duisternis is licht.*

J. Riemersma, Sliedrecht

Bronnen:

Aalders, W.: *Luther's anti-modernisme* in: *Uit het geloof, Liber amicorum voor A.J. de Jong*, Leiden 1983. Bodar, Antoine: *Teloorgang van het heilige*, in: *Trouw*, 23 dec. 1995. Dobbert-Dunker, Alexander: *'In summa angustia animi' – Jakobs Kampf mit Gott, Luthers Auslegung von Gen 32* in: Steiger, Johann Anselm und Heinen, Ulrich: *Isaaks Opferung in den Konfessionen und Medien der frühen Neuzeit*. Berlin 2006. Perlove, Shelley and Silver, Larry: *Rembrandt's Faith*, Pennsylvania, 2009. Zwanepol, K.: *Johannes en Jezus als wet en evangelie* in: Bakker, J.T. en Boendermaker, J.P.: *Luther na 500 jaar, teksten, vertaald en besproken*, Kampen 1983

Eerbied: de betekenis van een traditionele deugd

Eerbied is een deugd die in onze egalitaire samenleving weinig wordt beoefend. Dit is niet verwonderlijk: waarom – zo zal het gevoelen zijn – moet men eerbied betonen aan zijns gelijken? Eerbied immers veronderstelt hiërarchie en dat is tegengesteld aan het moderne levensgevoel. Niettemin blijft eerbied of eerbiedigheid van wezenlijk belang. Werkelijke deugden – we zien dit in de verheven ideeënleer van Plato en de niet minder verheven zedenleer van het christendom – blijven immers voor altijd hun waarde behouden. Dit omdat ze aan de mens gegeven en niet door hem uitgevonden zijn, hij hoeft ze slechts te ontdekken, hun goddelijke oorsprong te eerbiedigen en ze naar zijn vermogen na te volgen.¹

Naar de omschrijving van Van Dale is eerbied een gevoel van bewondering om meerderheid inzonder op geestelijk of zedelijk gebied. Dit is uiteraard slechts een beperkte definitie. Voor een meer uitgebreide omschrijving moeten we ons wenden tot het lemma van de theoloog en ethicus Brillenburgh Wurth (1898-1963) in de *Christelijke Encyclopedie* (1951-1961). Hierin wordt eerbied omschreven als de innerlijke houding van de mens tegenover hetgeen in engere of ruimere zin een heilig gewijd karakter draagt en hem daartegenover een heilige distantie doet bewaren. Maar bovenal is eerbied op haar plaats tegenover God zelf en alles waarin Hij zijn heerlijkheid en eer openbaart. Deze op God gerichte eerbied betekent dat het leven in zichzelf niet heilig en als zodanig voorwerp van aanbidding is. De echte eerbied voor het leven en de dingen is uiteindelijk alleen mogelijk wanneer de mens met eerbiedig ontzag voor de Schepper is vervuld; waar dit eerbiedig ontzag wegvalt zal straks alle eerbied wegvallen. In dit verband heeft alle werkelijke opvoeding de mooie taak de kinderen tot eerbied te leiden en daarmee hun leven zeer te verrijken.

Eerbied voor een onpersoonlijk Opperwezen is moeilijk denkbaar, zij behoort, in theologische terminologie, structureel bij de leer van een persoonlijke God.² Aan wie de mens zich overgeeft en toevertrouwt, en die in dankbaarheid het uit Gods hand ontvangen leven eerbiedig bewaart en dit leven tegelijk in dienst van de Schepper stelt.³ Kennis van en liefde tot God vereist eerbied, leidt tot de vreze Gods die het beginsel der kennis en het begin der liefde is.⁴ Zij loopt echter gevaar uitgeroeid te worden door beschouwelijke overwegingen, en wanneer men, zo schrijft Miskotte, zelf beschouwelijk leeft is het volstrekt onmogelijk deze vreze, deze eerbied, die hijzelf ook op huisbezoek wilde betrachten,⁵ te bewaren; zij kan slechts volbracht worden door het gebed, het gedurig gebed, het treden van verre in de voorhof der Presentie.⁶ Niet verwonderlijk dat Miskotte een prachtig meditatief boekje over het gebed heeft geschreven.⁷

In overeenstemming met de hiërarchische ordening van de wereld en de kosmos zijn we in de eerste plaats eerbied verschuldigd aan God, eerbied die voortvloeit uit de door Thomas van Aquino gemodificeerde platoonse deugd van rechtschapenheid waartoe behoort dat de mens ieder het zijne geeft. In de eerste plaats dus de verschuldigde eerbied aan God. Vervolgens aan onze ouders en ons vaderland aan wie we – indien het goede ouders en een goed vaderland zijn – zo veel hebben te danken. In de derde plaats – er is hier sprake van een rangorde – komen de hoogwaardigheidsbekleders, de mensen die belangrijke publieke ambten vervullen, zorgen voor vrede en veiligheid en welvaart. Ten slotte volgen andere weldoeners als docenten, burens, vrienden, soms wildvreemden; hen allen zijn wij eerbied verschuldigd.⁸

Veel kan, we zouden bijna zeggen moet, gevoelens van eerbied oproepen maar niets dwingt meer

eerbied af dan de mens die de eigen persoon in dienst van de ander of van het algemeen goed stelt, of zelfs zich hiervoor opoffert; niets is immers moeilijker en uitzonderlijker dan deze zelfverloochening;⁹ wij kunnen dit maar niet leren, zo schreef Réveilman Willem de Clercq in zijn dagboek.¹⁰ Gelukkig echter dat de geschiedenis niettemin vele voorbeelden van zelfverloochening kent. Onze Heiland is hiervan het volmaakte voorbeeld, maar velen, van de apostelen en martelaren tot hen die tegen totalitaire regimes als communisme en nationaalsocialisme streden, hebben Hem gevolgd, hun leven gegeven, en verdienen onze eerbied. Eerbied mogen wij ook hebben voor de vele begenadigde mensen die ons schatten van waarheid, schoonheid en wijsheid hebben ontvouwd waardoor ons eigen leven dieper en rijker kan worden, we onze ziel kunnen verheffen tot de dingen die er werkelijk toe doen, tot het rijk dat daarboven is.

Eerbied is nauw verbonden met ontzag en bewondering. Zij is het echter ook met gehoorzaamheid. Deze is niet slaafs, niet serviel. Verre van dat. Het is, zo schrijft dr. Aalders, een van die mensen voor wie we eerbied kunnen hebben, de grootste glorie van een mens "om te gehoorzamen. Dat is eerbied. Eerbied voor God in de eerste plaats. Maar ook eerbied voor de vrouw, eerbied voor het kind. Eerbied voor elk medeschepsel, eerbied voor het huwelijk. Eerbied ook voor het gezag. Dat is niet klein. Dat is de grootste waardigheid van de mens. Dat is de grootheid van Abraham geweest, van de profeten, van Mozes, van de apostelen, van de discipelen".¹¹ Werkelijke eerbied komt ook tot uitdrukking in een duidelijk bewaarde afstand tot de fysieke verschijning van de ander.¹² Dit is dus afstand in de letterlijke zin van het woord maar geestelijke afstand is weer van een andere orde. Deze geestelijke distantie, deze uiterste eerbied voor de ziel van de naaste, eerbiedigt het geheim van de ander, inzonderheid dat van de meest nabijge wiens geheim door de nabijheid niet kleiner wordt. Juist het tegendeel is het geval. Er is "geen dieper geheim dan twee mensen die elkaar zo dicht naderen dat ze van elkaar houden. Nergens merkt de mens zo duidelijk de macht en de heerlijkheid van het geheim als hier... hoe meer ze van elkaar houden en in de liefde van elkaar weten, des te dieper beseffen zij het geheim van hun liefde".¹³

Eerbied zal altijd verbonden zijn met specifieke eigenschappen als ontzag, bewondering, dankbaarheid, en dit alles overgoten door de liefde. Eerbied kan zich echter ook verder uitstrekken, heel het leven in al zijn verschijningsvormen omvatten. Dit is het geval bij Albert Schweitzer voor wie *eerbied voor het leven* – en met leven bedoelde hij elk levend mens, dier en ding in

de gehele kosmos – de hoogste vorm van ethiek is. Ethiek die hij formuleerde als de onbegrensd geworden verantwoordelijkheid voor alles wat leeft. Liefde is hier echter het meest van alles, haar universele ethiek was voor hem de grondslag van de eerbied voor het leven.¹⁴

Echte eerbied geeft niet alleen de ander de hem toekomende eer maar is ook verheffend voor de mens die deze eer bewijst. Besef van eigen kleinheid en geringheid – hier natuurlijk niet te verstaan als zelfverachting – tegenover de zedelijke meerderheid van de ander of tegenover de grootse en verheven werken van kunst en wetenschap en hun scheppers. Besef dat nederig en dankbaar maakt. Hoe kan het anders? Eerbied wenkt immers naar "een wereld, waar de groten,/de tijdelozen, voortbestaan./Tot wie wij kleinen mogen gaan;/de enigen die ons nooit verstopen".¹⁵

Dr. O.W. Dubois

- 1 Zie hierover: Andreas Kinneging, *De onzichtbare Maat. Archeologie van goed en kwaad*. Amsterdam 2020.
- 2 K.H. Miskotte, *Uit de dagboeken 1935-1937*. Samengesteld en toegelicht door A.C. den Besten, H. Breebaart-Miskotte en E. Kuiper-Miskotte. Kampen 2001, 175.
- 3 Dietrich Bonhoeffer, *Aanzetten voor een ethiek*. Samengesteld, vertaald en ingeleid door Gerard den Hertog en Wilken Veen. Zoetermeer 2012², 38.
- 4 K.H. Miskotte, *Uit de dagboeken 1930-1934*. Samengesteld en toegelicht door A.C. den Besten, H. Breebaart-Miskotte en E. Kuiper-Miskotte. Kampen 1990, 74-75.
- 5 *Ibid.*, 19.
- 6 Miskotte, *Dagboeken 1935-1937*, 175.
- 7 K.H. Miskotte, *De weg van het gebed*. 's-Gravenhage 1962.
- 8 Kinneging, *De onzichtbare Maat*, 527-528.
- 9 Andreas Kinneging, *Geografie van goed en kwaad. Filosofische essays*. Utrecht 2005, 90.
- 10 Dagboek De Clercq, 7 januari 1830. Zie: <http://resources.huylgens.knaw.nl/dagboekdeclercq>.
- 11 P.J. Stam, *Het oog omhoog, het hart naar boven. Een leven lang leerling van 'dominee'-doctor Willem Aalders. Een herinnering als een 'marque d'honneur*. Katwijk 2010, 272.
- 12 Bonhoeffer, *Aanzetten*, 144.
- 13 Dietrich Bonhoeffer, *Goede machten, een keuze uit zijn werk voor een nieuwe generatie* door Otto Dudzus. Baarn 1985, 34-35.
- 14 Hiervoor is gebruik gemaakt van *Wikipedia, Christelijke Encyclopedie*. Onder red. van G. Harinck e.a. Kampen 2005, *Grote Winkler Prins*. Amsterdam 1979-1984.
- 15 Laatste regels van: Ida Gerhardt, *Het sterreschip*. Amsterdam 1979, 35.